

МАЪНАВИЙ ЗАРАР - инсоннинг ор-номуси, кадр-қиммати ва фаолияти, обрў-эътибори, жамиятдаги урф-о., қадриятлар, турмуш тарзи, умуман эзгу дунёқарашга зид бўлган фаолият, хатти-ҳаракат ва муносабат ни ифодаловчи т. М.з инсон онгида шаклланган сифат жиҳатидан ижобий характердаги ақлий-руҳий муносабат ларга тескари таъсир кўрсатилганда юзага келадиган натижани ифодалайди. Ўз моҳиятига кўра, бу натижа – М.з. инсон дунёқарашини ўзгартириб, маъ-ятсизликка алоқадор хус-ятларнинг намоён бўлишига, руҳий оламига салбий таъсир кўрсатишга ёки маъ-ят асосларига бефарқ бўлиб қолишига олиб келиши мумкин. М.з. шахс томонидан шахсга ёки жамиятга, жамият томонидан шахсга ёки жамиятга етказилиши мумкин бўлган ҳодисадир. М.з.нинг шахс томонидан жамиятга етказилиши маълум бир шахс томонидан тарғиб қилинган, аслида маҳаллий мад-т унсурларига қарши турувчи ва охир-оқибатда уларнинг йўқотиб юборилишига олиб келувчи мафкуравий ғояларнинг бошқалар томонидан ҳақиқат, тўғри йўл деб қабул қилиниши ёки шунга мажбур қилинишига асосланади. Бундай М.з.нинг шахс томонидан жамиятга етказилиши айниқса оғир ва ўрнини қоплаб бўлмас йўқотишларни келтириб чиқаради. Президентимиз таъкидлагани каби, «Бугунги кунда олдимизда турган энг муҳим вазифаларни кўз ўнгимиздан ўтказар эканмиз, аҳолининг кундалик эҳтиёжларига бевосита дахлдор долзарб масалаларни ҳал қилиш билан бир қаторда биз эски тузум даврида инсон ҳаётининг негизи ва мураккаб томонлари, миллий қадриятлар, тарихий анъаналар, умуминсоний маънавий бойликлар билан ҳисоблашмаслик жамиятимизга қанчадан-қанча зарар келтирганини унутмаслигимиз керак (“Юксак маънавият - енгилмас куч”, 78-б.). Муайян жамиятнинг бошқасига кўрсатадиган М.з.и таъсирнинг энг фалокатли кўринишларидан бўлиб, бунинг натижасида бир жамиятда мавжуд ўзига хос маънавий қадриятлар бутунлай барҳам топиши ва унинг ўрнига ўзга жамият маънавий қадриятлари ҳукмрон мавқега кўтарилиши мумкин. Мас., Европа халқларининг Америка қитъасига кириб бориши нафақат маҳаллий америкалик ҳинду халқларининг, балки уларнинг моддий мад-ти билан бирга маънавий мад-тининг ҳам йўқолиб кетишига олиб келди. Яшаш учун кураш ҳиндуларни ўз мад-тларидан воз кечишга мажбур қилди ва азалий маън-ятини тубдан ўзгартириб юборди. Жамиятнинг жамиятга, инсоннинг жамиятга ёки жамиятнинг инсонга М.з.и икки хил йўл билан етказилиши мумкин: жамият ёки инсон маън-ятига зид М.з. инсон ёки жамият томонидан ихтиёрий қабул қилиниши ва у натижа бергандагина зарарли эканлиги англаниши мумкин; жамият ёки инсонга М.з. тазйиқ, тажовуз, умуман куч ишлатиш воситасида етказилиши мумкин ва унинг М.з. эканлиги бошидаёқ маълум бўлади. Ш-дек, етказилган маълум бир М.з.ларга қарши курашиш ва уларни бартараф этиш мумкин, лекин баъзи М.з.ларни бартараф қилиш имкониятлари бўлмайди. Шу каби бутун инсониятнинг тараққиёти натижасида ёки инсон эркинликларини кенг татбиқ этиш ҳаракати воситасида амалга оширилаётган ишларнинг натижалари билан бирга юзага чиқарадиган М.з.лар тузатиб бўлмас зарарлар сирасига кириб, тузатишга уриниш тараққиётни ортга суриш билан тенг бўлиши мумкин,

бундай вазиятда воз кечилаётган маънавий қадриятларни тиклашга ҳеч қандай имконият қолмайди. Айни вақтда моддий ва М.з.лар ўртасида ажралмас боғлиқлик мавжудки, ш.у. қаерда моддий зарар мавжуд бўлса, ўша ерда М.з. ҳам мавжуд бўлади. Мас., чоризм ва шўро истибдоди даврида юртимиздан жуда кўп моддий ва маънавий бойликлар ташиб кетилди, кўп қисми йўқ қилинди, яна кўплари эса йўқотишга маҳкум қилинди. Халқимизга хос кўплаб маънавий қадриятлар оёқости қилинди, таъқиб остига олинди, миллатимизни тарихий тафаккуридан бегоналаштиришга ҳаракат қилинди ва ҳ.к. Бугунги кунда М.з. бўйича жавобгарлик фуқаролик Кодексига киритилган янгиликлардан ҳисобланади. Бундан асосий мақсад – мас., ЎзР Конституциясига мувофиқ (VII-боб), фуқароларга берилган шахсий ҳуқуқ ва эркинликларнинг амалга оширилиши ва ҳимоя қилинишини таъминлашдан иборат. Бу қоидага биноан маънавий зарар учун жавобгарлик айбли бўлиш тамойилига асосланади. Зарар етказишда айбланувчи шахс бундай зарарни етказишда ўзининг айби йўқлигини исботлаши керак, агар исботлай олмаса, айбдор деб ҳисобланади ва маънавий зарарни қоплашга мажбур бўлади.